

שותפות בין לומדי תורה לבין אנשי צבא¹

ראשי פרקים:

- א. חובת הלוחמים בלימוד תורה
- ב. שותפות יששכר וזבולון
- ג. תרומתם של אנשי הצבא ללומדי התורה
- ד. שכרו של המסייע ללימוד תורה מול שכרו של הלומד עצמו
- ה. הצורך בשותפות פורמאלית
- ו. השותפות אינה גורעת מזכויותיהם של לומדי התורה
- ז. השותפות יכולה להתבצע גם ללא ידיעתם של אנשי הצבא
- ח. השותפות יכולה להתבצע גם במקרה של התנגדות מצד אנשי הצבא
- ט. ראשי הישיבה יכולים לכפות את השותפות על בחורי הישיבה
- י. שותפים אחרים אינם יכולים לעכב
- י"א. הצורך לעשות את תנאי השותפות מראש
- י"ב. סיכום
- י"ג. נספח: נוסח מוצע לכתב השותפות

לאחרונה פנו אלינו קציני צבא בבקשה לבירור הבסיס ההלכתי ליוזמה חדשה של יצירת שותפות פורמאלית בין כוללים של לומדי תורה לבין יחידות צבאיות, באופן שלומדי התורה יקנו מזכויותיהם בלימוד התורה לאנשי הצבא כדי להגביר את זכויות הלוחמים ולסייע להם לנצח במלחמה, ואילו חלקם של אנשי הצבא בשותפות הוא בזה שבעצם פעילותם הם מאפשרים ללומדים ללמוד בהשקט ובבטחה. במאמר זה אנו מבצעים את הבירור המבוקש וכן, לפי בקשת הפונים, מציעים נוסח לכתב השותפות.

* * * * *

א. חובת הלוחמים בלימוד תורה

בספר יהושע² מתואר המפגש בין מלאך ה' ליהושע בעת המלחמה על יריחו: "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי...". הגמרא³ מסבירה את תביעתו של המלאך מיהושע: "אמר לו: אמש בטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה! - אמר לו: על איזה מהן באת? - אמר לו: 'עתה באתי' (רש"י: על של עכשיו). מיד: 'וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק'. אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה". גמרא זאת מלמדת אותנו שיש חובה על אנשי הצבא לקבוע זמן מיוחד ללימוד תורה, ואפילו התעסקות במלחמת מצוה, כמלחמת יהושע ביריחו, אינה פוטרת אותם מחובה זאת.

לכאורה, היה שייך לומר בזה: "העוסק במצוה פטור מן המצוה"⁴, אך כבר יישב זאת הרב אליעזר יהודה ולדינברג בעמח"ס "ציץ אליעזר" באומרו⁵ שבפשטות אין פוטרים את הלוחמים מחיוב תלמוד תורה כיון שזכות לימוד התורה תסייע להם לנצחון מהיר יותר, והרי זה כאילו חלק מכלי הזיין, וכמו שמצינו⁶ שמבאר רב את הפסוק

¹ המאמר לקוח מספרו של המחבר "שו"ת לבוש שדה", הנמצא כעת בהכנה

² פרק ה' פסוקים י"ג-י"ד

³ מסכת מגילה דף ג' ע"א וכן מסכת סנהדרין דף מ"ד ע"ב

⁴ מסכת סוכה דף כ"ו ע"א

⁵ מאמר "צביונו הרוחני של צבא ישראל" (בצימת התורה והמדינה, כרך ג', עמ' 195-211, הוצאת מכון "צימת")

⁶ מסכת נדרים דף ל"ב ע"א

"וירק את חניכיו" הנאמר באברהם "שהוריקן בתורה", ומפרש הרא"ש: "זרזן בזכות התורה ובשבילה ניצחו במלחמה". אכן, התורה נקראת חרב, שהרי נאמר: "חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך", ואומרת הגמרא⁸: "אמר ליה רב כהנא למר בריה דרב הונא: האי בדברי תורה כתיב!". כן כתב הנצי"ב⁹ שזכות התורה היא חרב של ישראל, ובזה הזכות הגין ה' ולחם בשביל אברם. עוד הוסיף שם שככל שהמלחמה כבדה יש להעמיק יותר בהלכה ולשנן את החרב, וכך עשה אברם – הוריק את חניכיו בהלכה עמוקה עד שהיה קשה להם להבין והוריקו פניהם. כן נאמר בגמרא¹⁰ שהתורה "מגנא ומצלא", ומובא שם בגמרא: "את זו דרש רבי מנחם בר יוסי: 'כי נר מצוה ותורה אור'¹¹ - תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור, את המצוה בנר, לומר לך: מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה; ואת התורה באור, לומר לך: מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם; ואומר: 'בהתהלךך תנחה אותך' וגו', 'בהתהלךך תנחה אותך' - זה העוה"ז, 'בשכבך תשמור עליך' - זו מיתה, 'והקיצות היא תשיחך' - לעתיד לבא: משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה, ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הלסטין, ואינו יודע באיזה דרך מהלך. נזדמנה לו אבוקה של אור - ניצל מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים, ועדיין מתיירא מחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך. כיון שעלה עמוד השחר - ניצל מחיה רעה ומן הליסטין, ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך. הגיע לפרשת דרכים - ניצל מכולם ... מאי פרשת דרכים? אמר רבי חסדא: זה תלמיד חכם ויום מיתה. רב נחמן בר יצחק אמר: זה תלמיד חכם ויראת חטא. מר זוטרא אמר: זה תלמיד חכם דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא".

אמנם, בזמן שאנשי הצבא עסוקים ממש בפעילות מבצעית פטורים מתלמוד תורה, כפי שנובע מדברי רש"י¹²: "ועכשיו - שהוא לילה, היה לכם לעסוק בתורה, שהרי אינכם נלחמים בלילה", וכן¹³: "וכיון דביום אי אתם יכולין לעסוק בתורה מחמת עסקי מלחמות, צריכים אתם לעסוק בתורה בלילה", אך אין ספק שלמוד תורה גם בעת הפעילות המבצעית יגביר את זכויות הלוחמים ויסייע להם לנצח במלחמה.

ב. שותפות ישכר זבולון

ישאל השואל: והרי אין בידם של הלוחמים ללמוד בעת הפעילות, וגם שלא בעת הפעילות המבצעית הם עסוקים באימונים ובהכנות ואינם יכולים ללמוד תורה, ועוד יש ביניהם גם כאלה שאינם יודעים ללמוד?

הפתרון למצב כזה נמצא בדברי הטור¹⁴: "כל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין אם הוא זקן גדול, אפילו עני המחזיר על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר: 'והגית בו יומם ולילה'. ומי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן, יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו, כמו שדרשו חכמים בפסוק 'שמח זבולן בצאתך וישכר באהליך'", וכן הוא בשולחן ערוך¹⁵. הרמ"א מוסיף בהגהתו על השולחן ערוך¹⁶: "ויכול אדם

⁷ תהלים פרק מ"ה פסוק ד'

⁸ מסכת שבת דף ס"ג ע"א

⁹ פירוש "העמק דבר" על בראשית י"ב, י"ז וכן על בראשית י"ד, י"ד

¹⁰ מסכת סוטה דף כ"א ע"א

¹¹ משלי פרק ו' פסוק כ"ג

¹² על מסכת מגילה דף ג' ע"א

¹³ רש"י על מסכת סנהדרין דף מ"ד ע"ב

¹⁴ יורה דעה סימן רמ"ו

¹⁵ יורה דעה סימן רמ"ו סעיף א'

¹⁶ שם

להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר
"...."

כאמור בטור, המקור לשותפות מעין זאת הוא שותפותם של יששכר וזבולון, כפי שמצינו במדרש¹⁷: "זבולון לחוף ימים ישכון" - הרי זבולון קדם ליששכר שכן מייחסו: 'יששכר וזבולון, ולמה כן? אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו. לפיכך קדמו! עליו אמר הכתוב¹⁸: 'עץ חיים היא למחזיקים בה', יששכר כונס וזבולון מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו. וכן משה אומר¹⁹: 'שמח זבולון בצאתך! למה? שיששכר באהליך'. שלך הן, שאת מסייעו לישב בהן".

שתי דוגמאות נוספות לשותפות מעין זאת מוזכרות בגמרא²⁰, והן שותפותם של האחים שמעון ועזריה ושותפותם של ר' יוחנן והנשיא. אשר לשותפות הראשונה, במשנה²¹ מוזכר "שמעון אחי עזריה", ואומר שם רש"י: "על שם שעזריה עסק בפרקמטיא וסיפק צורכי שמעון אחיו בשעה שהיה עוסק בתורה והתנו ביניהן שיהא חלק לעזריה בשכר תלמודו של שמעון... לפיכך נקרא על שמו שלמד על ידו". על השותפות השניה אומר רש"י²²: "וכן ר' יוחנן למד על ידי הנשיא שהיה מפרנסו".

כן כתב בקיצור שולחן ערוך²³: "כל איש ישראל חייב ללמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין זקן גדול, אפילו עני המחזיר על הפתחים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר²⁴ 'הגית בו יומם ולילה'. ומי שאינו יודע כלל ללמוד, או שאי אפשר לו מחמת רוב הטרדות, יספיק לאחרים הלומדים, ותחשב לו כאלו לומד בעצמו. כמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה בפסוק 'שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך', זבולון ויששכר עשו שותפות, זבולון עסק בסחורה והספיק ליששכר פרנסתו, שיהיה לו פנאי לעסוק בתורה, לפיכך הקדים הפסוק זבולון ליששכר, מפני שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה. וכן מצינו במשנה, 'שמעון אחי עזריה אומר' וכו' ונקרא שמעון על שם אחיו עזריה, לפי שעזריה עסק בפרקמטיא והיה מספיק צרכי שמעון אחיו, שהיה עוסק בתורה, והתנו ביניהם, שיהא חלק לעזריה בשכר למודו של שמעון. ועל כל פנים יתאמץ כל אדם ללמוד אפילו רק מעט בכל יום ובכל לילה".

מאחר ולא שייך לומר שיחידה צבאית תתמוך תמיכה כלכלית בלומדי תורה, הרי ניתן להציע שותפות שבה לומדי התורה זוקפים חלק מלימודם לזכות אנשי הצבא ביחידה צבאית מסוימת, כאשר חלקם של אנשי הצבא בשותפות הוא בזה שבעצם פעילותם הם מאפשרים ללומדים ללמוד בהשקט ובבטחה.

ג. תרומתם של אנשי הצבא ללומדי התורה

הצעה זאת מעוררת מספר שאלות. השאלה הראשונה היא: האם פעילותם של אנשי הצבא נחשבת לתורמת ללומדי התורה?

לכאורה, ממקורות רבים²⁵ יוצא כאילו השותפות עם לומדי התורה הינה שותפות על בסיס כלכלי, המתבטאת בהספקת פרנסה לעוסקים בתורה. אך הרי מצינו בגמרא²⁶:

¹⁷ בראשית רבה פרשה צ"ט

¹⁸ משלי פרק ג' פסוק י"ח

¹⁹ דברים פרק ל"ג פסוק י"ח

²⁰ מסכת סוטה דף כ"א ע"א

²¹ זבחים פרק א' משנה ב'

²² על מסכת סוטה דף כ"א ע"א

²³ סימן כ"ז סעיף ב'

²⁴ יהושע פרק א' פסוק ח

²⁵ שו"ת "אבקת רוכל" לרבי יוסף קארו סימן ב', ש"ך יו"ד סימן רמ"ו ס"ק ב', שו"ת "אגרות משה" לרבי משה

פיינשטיין חלק יו"ד ד' סימן ל"ז, ועוד

²⁶ מסכת ברכות דף י"ז ע"א

"גדולה הבטחה שהבטיח הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים, שנאמר²⁷: 'נשים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרת'. אמר ליה רב לרבי חייא: נשים במאי זכיין? באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנווי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו (רש"י): ממתניות לבעליהן, ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת) עד דאתו מבי רבנן". וכן נאמר²⁸: "נהי דפקודי לא מפקדא, באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ונטרין להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא, מי לא פלגאן בהדיהו?". אם כן, מוכח שיצירת תנאים המאפשרים ללמוד תורה היא זכות גדולה ששכרה רב. והרי ברור לכל שפעילותם של צבא ההגנה לישראל וכוחות הבטחון, העוסקים בהגנה על גבולות המדינה ובמניעת פעולות עוינות, מאפשרת שגרת חיים תקינה של כל אזרחי המדינה בכלל, ושל לומדי התורה בפרט. לכן, סיועם ללימוד התורה הוא מעין סיוען של הנשים.

ד. שכרו של המסייע ללימוד תורה מול שכרו של הלומד עצמו

ראינו, איפוא, כי שכרן של הנשים הוא גדול בשל היותן מאפשרות לבעליהן ולבניהן ללמוד. אך האם זכויותיהן זהות לזכויותיהם של לומדי התורה עצמם, או שמא זהו שכר מסוג אחר הניתן למסייע לקיום מצוה?

אכן, בסיוע לקיום שאר מצוות התורה המסייע מקבל שכר מיוחד, כפי שמובא בשו"ת "אגרות משה"²⁹: "בכל מצוות התורה כשאחד גרם שחברו יעשה מצווה אין לו חלק בשכר המצווה שהשי"ת נותן למקיים המצווה, אלא כל השכר דאיכא לקיום מצווה היא הוא להמקיים, וזה שגרם שחברו יעשה המצווה יש לו שכר על מעשיו ודבריו שגרמו, שהוא שכר מיוחד". אך שונה הדבר בלימוד תורה, כפי שכתב שם: "ובלימוד התורה הוא - כפי מה ששמע - איפכא, שיש לו מחצה שכר שהיה נותן השי"ת ללומד התורה לבדו אם היה גם מתפרנס בעצמו. דכיוון שפרנסתו היתה על ידי אחר, כהא דישכר שעסק בתורה ונתפרנס על ידי זבולון, יש לו לזבולון מחצה שכר דהיה ניתן לישכר. ולא מצינו שיש לזבולון עוד שכר מיוחד על מה שגרם לישכר ללמוד. כן משמע אליבא דרש"י והרבנו ירוחם, שכן פסקו הרמ"א והש"ך".

אמנם, לנצי"ב³⁰ יש סברה הפוכה. לטענתו, יש הבדל בין שכר הרוחני של תורה, לבין שכר של מצוות עד כי אין דמיון שכר מצוה לשכר תורה, ובעוד המסייע לעושי מצוה יכול שיהא שכרו שווה לעושה מצוה, הרי המסייע לתלמיד חכם שילמד, אף על פי שזוכה ויושב בישיבה של מעלה, מכל מקום אינו שווה לתלמיד חכם עצמו, הובאו הדברים גם בשו"ת "ציץ אליעזר"³¹. אך הרי מכל מקום מפורש בגמרא במסכת סוטה שם ששכרן של הנשים הוא חצי משכרם של הגברים בלימוד התורה ("פלגאן בהדיהו"), וכן הוא כל מהלך הגמרא שם.

ה. הצורך בשותפות פורמאלית

לאור האמור לעיל ניתן לשאול: לנשים יש שכר של לימוד תורה בשל היותן מאפשרות לבעליהן ולבניהן ללמוד, למרות שאין להן שותפות פורמאלית וממוסדת כשותפות יששכר וזבולון. באופן דומה, גם לאנשי הצבא ישנו שכר רב ממילא, ומדוע צריך ליצור שותפות מסוימת ומוגדרת בינם לבין לומדי תורה?

²⁷ ישעיהו פרק ל"ב פסוק ט'

²⁸ מסכת סוטה דף כ"א ע"א

²⁹ חלק יו"ד ד' סימן ל"ז

³⁰ שו"ת "משיב דבר" חלק ג' סימן י"ד

³¹ חלק ט"ז סימן ה'

נשים עצמן פטורות מלימוד תורה כפי שדורשת הגמרא³²: "ולמדתם אותם את בניכם - ולא בנותיכם". אך גברים חייבים בלימוד תורה גם אם הם מסייעים לאחרים ללמוד. הדבר משתמע, בין היתר, מסיפור המלחמה על יריחו, בו פתחנו את דברינו, וממנו מוכח שהלוחמים עצמם, אף שבפעילותם הם מאפשרים את לימוד התורה של כל העם, מכל מקום הם נתבעים על כך שבזמן שאין הם עסוקים בקשרי מלחמה אינם עוסקים הם בעצמם בלימוד התורה. יתירה מזאת, היה מקום לומר שהנשים זוכות אוטומטית בשכר לימוד התורה של בעליהן ובניהן בשל ההשפעה הישירה שיש להן על לימוד התורה של בעליהן ובניהן, אך אין זה כך אצל אנשי הצבא שלפעילותם אין השפעה ישירה על לימודם של לומדי תורה מסוימים, ולכן על לומדי התורה לקשור את לימודם לשירותם של אנשי הצבא בבחינת "לדידי שויה".

ו. השותפות אינה גורעת מזכויותיהם של לומדי התורה

האם השותפות המוצעת בין לומדי התורה לבין אנשי הצבא לא תגרע מזכות התורה של לומדי התורה, בהעבירם חלק מזכויותיהם לאנשי הצבא?

הנה בשו"ת "מנחת יצחק"³³ לרבי יצחק יעקב וייס הביא את דברי "אור החיים" הקדוש פרשת כי תשא על הפסוק "זה יתנו" שכתב: "ונמשך גם כן אמרו 'כל העובר על הפקודים' עם שלמטה, לומר תיקון למי שאינו בן תורה וכו' יתן מחצית השקל כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה ורבים כהם, אשר יחצון את כספם לעמלי תורה. ואמר 'בשקל הקודש' - פירוש בעד שקל הקודש שהוא התורה. או ירצה שבה ישווה הוא לנותן אמרי שפר כאומר 'בצל החכמה בצל הכסף', או ירצה על דרך אומרם ז"ל שקל הקודש כפול היה, בא להודיע כי מה שיטול מהקודש בעד מחצית כספו - לא שיתנכה מחלק הלומד ונמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שכר, לא כן הוא כי שקל הקודש כפול הוא ונמצא כל אחד בידו שקל שלם והבן". אם כן, לא נגרע מחלקו של לומד התורה כאשר חלק מזכויותיו עוברות לתומך בלומדי התורה. באותו אופן מסביר החיד"א בספרו "ראש דוד" את הפסוק³⁴: "אם שכיר הוא בא בשכרו", וזה לשונו: "רומז לחכם שנשכר מן עשיר אחד שעשו שותפות על דרך יששכר וזבולון, לא תימא שחצי שכרו שלוקח העשיר נגרע מן החכם, לא כן כי אוצר ה' מלא כל טוב לתת לאיש העשיר כדרכו חצי שכר הלימוד ולחכם כפרי מעלליו ישיב לו בשלימות וזהו בא בשכרו משלם". אמנם, בפרשת קדושים החיד"א ב"ראש דוד" נטה קצת מזה והלך בדרך אחרת, באומר: "הנה מקום לחקור גבר חכם דלא מצא לפרנס עצמו ועל כן הוצרך להשתתף בפריטי העשיר כיששכר וזבולון, ונמצא כי אין לו במה שלומד כי אם החצי והחציו לנדיב המחזיק בידו, והחכם הנה אשה לקראתו באשתו אמרו דפלגא בהדיה. היכי לדיינו להאי דינא, אי האשה לוקחת החצי והעשיר החצי והוא נשאר ריקם, ואם תמצא לומר לא מן השם הוא זה דעיקר תורה זו החכם בחכמתו יום ולילה וטרח ועסק בה, ואיך יתכן דבעל תורה מבחוץ והעשיר ואשתו יציגו אותו כלי ריק וכו'?" אבל ראיתי להרב מהר"ש פרימו ז"ל שם דבתוך דבריו לדרכו היה מהלך וכתב מסברתו דהחצי שנוטלת אשת חבר אינו נגרע מחלקו, כי הוא אדעתיה דידיה עביד ולא התנו על כך, רק שהקב"ה בחסדו הוא נותן לה החצי מבעלה מאתו יתברך, מה שאין כן העשיר שהתנו על כך". לפי הסבר זה, רק אם השני מחזיק אותו בלא תנאי של שותפות הרי לא נגרע מחלקו של התלמיד חכם. מכל מקום, ברור כי בשותפות המוצעת אנשי הצבא אינם מעמידים שום תנאי ללומדי התורה, שהרי הם מחוייבים לדאוג לבטחונם של כל תושבי המדינה בלא שום תנאי, ולכן במקרה כגון זה, לכל השיטות, לא נגרע מחלקם של לומדי התורה המתנים לתת מזכויותיהם

³² מסכת קידושין דף כ"ט ע"ב ודף ל' ע"א

³³ חלק ו' סימן ק'

³⁴ שמות פרק כ"ב פסוק י"ד

לאנשי הצבא. יתירה מזאת, יש כאן בוודאי זכות של הכרת הטוב מצד לומדי התורה
לאנשי הצבא המוסרים את נפשם על הגנת המדינה.

ז. השותפות יכולה להתבצע גם ללא ידיעתם של אנשי הצבא

האם ניתן לבצע שותפות כזאת ללא ידיעתם של אנשי הצבא?

בשני מקומות במשנה³⁵ נשנה הכלל "זכין לאדם שלא בפניו", שענינו: דברים שהם
זכות לאדם מקנים לו גם שלא בנוכחותו ושלא מדעתו. מכח הכלל הזה קובעת
המשנה בגיטין שאדם שכתב שטר שחרור לעבדו וזיכה לו בו על ידי אחר – יוצא
העבד לחירות מיד עם זיכוי השטר על ידי האחר ואין האדון יכול לחזור בו, והמשנה
בעירובין קובעת שבעירובי חצרות מערבין לאדם גם שלא לדעתו. כן פסק הרמב"ם³⁶
שהמזכה לחבירו במתנה על ידי אחר, כיון שהחזיק בה אחר זכה חבירו, אף על פי
שלא הגיע המתנה לידו ואין הנותן יכול לחזור בו, וכן הוא בשולחן ערוך³⁷. מכח
הכלל הזה אומרת הגמרא³⁸ שגר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין כי זכות הוא לו,
וכן נפסק להלכה ברמב"ם³⁹ ובשולחן ערוך⁴⁰. לכן, גם במקרה דנן, ניתן להקנות את
זכות לימוד התורה לאנשי הצבא שלא בנוכחותם ובלא ידיעתם.

ח. השותפות יכולה להתבצע גם במקרה של התנגדות מצד אנשי הצבא

האם השותפות תקפה גם במקרה של התנגדות אנשי הצבא לשותפות מעין זאת,
כגון שאין הם מעריכים כלל את לימוד התורה?

הנה בשו"ת "אגרות משה"⁴¹ כתב "צריך לעשות שותפות זו דווקא עם אחד
המחשיב לימוד התורה ביותר, שכדאי לו לעמול בשביל חשיבות הלימוד כל ימיו,
כמו שהעוסק בתורה לומד כל ימיו. אבל אם אינו חשוב לו כל כך לימוד התורה, אך
עושה זה בצירוף אהבתו לישכר העוסק בתורה – לא מצד שהוא חכם בתורה, אלא
מטעם אחר שהוא שכנו וקרובו וכדומה – לא נחשב זבולון כלומד תורה. אלא דווקא
כשעושה זבולון השותפות משום שהוא רוצה לקיים מצוות לימוד התורה, והיה
עושה שותפות זו גם עם תלמיד חכם אחר, ומה שבחר לעשות השותפות עם ישכר
זה שהוא קרובו ושכנו ואוהבו הוא כיוון דגם שכנו וקרובו ואוהבו רוצה בזה ולכן
עושה עמו השותפות, ודאי שפיר הוא עושה ויהיה לו חצי השכר תורה. וממילא כל
שכן שלא שייך שותפות זו עם אלו שאין מחשיבין כלל שכר התורה. ולא דמי למה
שאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמן
בנזיר דף כ"ג ע"ב, שזהו רק לעניין שאיכא מצווה גם כשעושה שלא לשמן, וממילא
איכא גם שכר. אבל להתחשב כמו שלומד ומקיים מצוות לימוד התורה, כיוון שחזינן
שלא נעשה ממילא שותף רק במה שגורם שילמוד אלא דווקא בהתנו שיהיו שותפין
באופן זה, לא שייך שיעשה זה כשמחשב שעושה זה בשביל טעמים אחרים." אך
ברור מדבריו של ה"אגרות משה" שהוא דן בשותפות של עיסקה שהתומך בלימוד
התורה נוטל חלק פעיל בגיבושה, ואשר במקרה מעין זה יש חשיבות מכרעת לטעמיו
לקיום העיסקה. לעומת זאת, במקרה דנן ישנה חד צדדיות מהבחינה שהתומך
בלימוד התורה אינו מתנה את קיום חלקו בעיסקה בשום דבר, אין לו שום ציפיות,
ואולי אפילו אינו מודע לקיומה של העיסקה המתבצעת מכח "זכין לאדם שלא
בפניו", כפי שדנו בדבר בסעיף הקודם.

³⁵ מסכת גיטין פרק א' משנה ו' ומסכת עירובין פרק ז' משנה י"א

³⁶ הלכות זכיה ומתנה פרק ד' הלכה ב'

³⁷ חושן משפט סימן רמ"ג סעיף א'

³⁸ מסכת כתובות דף י"א ע"א

³⁹ הלכות איסורי ביאה פרק י"ג הלכה ז'

⁴⁰ יורה דעה סימן רס"ח סעיף ז'

⁴¹ חלק יו"ד ד' סימן ל"ז

אמנם, לא ניתן לתת מתנה לאדם בעל כרחו, ולכן נפסק להלכה ברמב"ם ובשולחן ערוך⁴² שאם האדם עבדו זכו מתנגד לקבלת המתנה הרי הנתינה מתבטלת, וכמו כן, קטן שגיררו אביו או שגירוהו בית דין יכול למחות משיגדיל. אך הרשב"א⁴³ בדונו בעבד כנעני שצווח שאין רצונו שיזכו לו שטר שחרור על ידי אחרים, כתב: "ואי לאו דמסתפינא אמינא דהכא אפילו בעל כרחו נמי, ומתנת ממון שאני דלאו זכות גמור הוא, ואדרבה חוב הוא מצד עצמו דכתיב 'ושונא מתנות יחיה', אלא מצד שנפשו של אדם מחמדתן קרי ליה זכות, ואף על פי שהוא מצד עצמה חובה - זכין לו שלא בפניו. אבל גט שחרור דזכות גמור הוא, דמתירו בבת חורין ומכניסו לכלל מצות ישראל, זכין לו מכל מקום אפילו עומד וצווח בטלה דעתו אצל כל אדם". ואף כי הר"ן⁴⁴ כתב שמדברי הר"ף נראה שהוא סובר דדוקא שלא מדעתו אבל בעל כרחו לא, ושכך נראה גם מדברי הרמב"ם בפרק ה' מהלכות עבדים, הנה כתב הוא שאחרים אומרים (בפירוש) שהעבד משתחרר בעל כרחו, עיין בשו"ת "יביע אומר"⁴⁵ ללרבי עובדיה יוסף שם מובאים מקורות נוספים. עוד משמע כשיטת הרשב"א בשו"ת "בית יוסף"⁴⁶ שכתב שצריך שאב יתרצה לקידושי בתו שנעשו בלא ידיעתו לפי שאינן זכות גמור שהרי היא יוצאה מרשותו לכמה דברים, ואם כן משמע שבדבר שהוא זכות גמור אין לחשוש. דברי הרשב"א שזכין לאדם שלא בפניו אפילו בעל כרחו במקרה שהוא זכות גמור לו מובאים, בין היתר, גם על ידי רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג⁴⁷ ועל ידי רבי שלמה זלמן אויערבך⁴⁸.

מאחר ואין חולק על כך שזכות לימוד התורה היא זכות גמור אצל כל אדם, הרי נראה שהשותפות המדוברת תקפה גם במקרה של התנגדות אנשי הצבא, אף שסביר להניח שלא תתעורר התנגדות כזאת.

ט. ראשי הישיבה יכולים לכפות את השותפות על בחורי הישיבה

האם יכולים ראשי הישיבה לגבש עיסקה מעין זאת גם ללא ידיעתם והסכמתם של כל בחורי הישיבה?

אמנם, בשו"ת "אגרות משה"⁴⁹ כתב: "גם אלו שיסדו ישיבה וצריכים לעזור להתלמידים במצבם הגשמי והם לוקחים סכומים גדולים מאינשי, יכולים לומר להם דכשיתן סכום להחזקת תלמיד בישיבה לשנה יהיה לו חצי שכר התורה שיהיה להתלמיד בעד לימודו בתורה. אבל מוכרחין לעשות זה ברשות התלמיד, דהא לא שייך שיתנו דבר ששייך להתלמיד בלא רשותו". אך הראינו לעיל שלהבדיל משותפות רגילה של זבולון ויששכר, כיון אנשי הצבא אינם מעמידים שום תנאי ללומדי התורה בשותפות המוצעת, הרי לכל השיטות לא נגרע מחלקם של לומדי התורה המתנים לתת מזכויותיהם לאנשי הצבא. לכן, בעיסקה המוצעת אנשי הצבא הם בגדר נהנים ולומדי התורה הם בגדר אינם חסרים, והגמרא⁵⁰ אומרת ש"כופין אותנו על מדת סדום", וברש"י שם: "מדת סדום - זה נהנה וזה לא חסר". נעיר כי כלל זה של כפיה במקרה של זה נהנה וזה לא חסר מופיע בפסיקות רבות של הראשונים והאחרונים

⁴² שם

⁴³ חידושי הרשב"א למסכת קידושין דף כ"ג ע"א

⁴⁴ על מסכת קידושין דף כ"ב ע"ב

⁴⁵ חלק ג' - חו"מ סימן ב'

⁴⁶ דיני קידושין סימן ז'

⁴⁷ שו"ת "היכל יצחק" אה"ע ב' סימן נ"ג

⁴⁸ שו"ת "מנחת שלמה" סימן ע"ט

⁴⁹ חלק יו"ד ד' סימן ל"ז

⁵⁰ מסכת בבא בתרא דף י"ב ע"ב

יתירה מזאת, לא כל שכן שכפיה שייכת במקרה של זה נהנה וזה נהנה⁵¹. מאחר ובמקרה דנן שייך לומר שזהו גדר של זה נהנה וזה נהנה, שהרי לומדי התורה לא רק שלא נגרע חלקם אלא הם ייהנו משמירה מעולה יותר של אנשי הצבא אם זכויותיהם תרבינה, הרי נראה שניתן לכפות על כך ואין צריכים את הסכמתם של בחורי הישיבה. כמו כן נראה שאין אפילו צורך בדיעתם של בחורי הישיבה על ההסכם, שהרי בשו"ת "ציץ אליעזר"⁵², בדונו בשאלה האם מותר לצלם מאמרים מספר או כתב עת לשם לימוד ושימוש עצמי ולא לשם מסחר כאשר בשער הספר או כתב העת מופיעה אזהרה שאין להעתיק שום חלק מהתוכן ללא רשות המחבר או המו"ל, הורה להתיר, בין היתר, מהטעם שבזה נהנה וזה לא חסר כופין אותו על מדת סדום, ובודאי במקרה כזה אין מיידעים את המחבר או המו"ל על כל צילום שעושים. מכל מקום ראוי לשתף את כלל בחורי הישיבה בכינונו של הסכם השותפות עם היחידה הצבאית.

י. שותפים אחרים אינם יכולים לעכב

שאלה נוספת העשויה להישאל היא בדבר שותפות עם מוסדות הנתמכים כלכלית על ידי תורמים בגדר של שותפות יששכר וזבולון, ואם כן האם יכולים אותם מוסדות, המחוייבים כבר לתומכים אחרים, להקצות זכויות בלימוד התורה לשותפים החדשים, והאם יכולים שותפים אחרים לעכב בידם?

בשו"ת "מנחת יצחק"⁵³ כתב שבמקרה כגון זה, אם לא התנו בתחילה שלא לקבל תמיכה גם מאחרים הרי אין מניעה שיתקשרו בהסכם שותפות עם תומך נוסף. יתירה מזאת, אם השני מחזיק אותו בלא תנאי של שותפות הרי, כפי שכתבנו למעלה, לא נגרע מחלקו של התלמיד חכם, ולא יוכל הנדיב שעשה תנאי שותפות להתנגד. לכן, במקרה דנן אין שום מניעה להוסיף שותפות עם אנשי הצבא.

יא. הצורך לעשות את תנאי השותפות מראש

האם יש צורך לעשות את תנאי השותפות מראש?

בגמרא⁵⁴ מובא: "כי אתא רב דימי אמר: הלל ושבנא אחי הוו, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא. לסוף אמר לו: תא נערוב וליפלוג, יצתה בת קול ואמרה"⁵⁵. אם יתן איש את כל הון ביתו וגו'". על סמך גמרא זאת כתב רבינו ירוחם⁵⁶: "העוסק בתורה, קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון. אבל אחר שעסק כבר ונותן לו חלק בשביל ממון אינו כלום, כדכתיב אם יתן איש את כל הון ביתו וגו', וזה ענין הלל ושבנא כדאיתא בסוטה". דברי רבינו ירוחם הובאו בבית יוסף⁵⁷, וכן כתב הרמ"א⁵⁸: "אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתנו לו". הלכה זאת מופיעה אצל פוסקים רבים⁵⁹. לאור זאת, כדי שלומדי התורה יוכלו לתת לאנשי הצבא מחלקם בלימוד התורה עליהם לעשות את תנאי השותפות מראש.

⁵¹ ראה שו"ת מהרי"ק לרבי יוסף בן שלמה קולון סימן כ"ט וכן שו"ת רדב"ז לרבי דוד בן שלמה אבן זמרא חלק א' סימן קמ"ו

⁵² חלק י"ח סימן פ'

⁵³ חלק ז' סימן פ"ז

⁵⁴ מסכת סוטה דף כ"א ע"א

⁵⁵ שיר השירים פרק ח' פסוק ז'

⁵⁶ נתיב שני חלק שלישי

⁵⁷ יורה דעה סימן רמ"ו אות א'

⁵⁸ הגהה על השולחן ערוך, יורה דעה סימן רמ"ו סעיף א'

⁵⁹ כגון: שו"ת מהר"ם אלשקר סימן ק"א, שו"ת "אבקת רוכל" סימן ב', שו"ת "אגרות משה" חלק יו"ד ד' סימן ל"ז.

שו"ת "מנחת יצחק" חלק ו' סימן ק', שו"ת "ציץ אליעזר" חלק ט"ו סימן ל"ה, ועוד

י"ב. סיכום

לסיכום הדברים: יש חשיבות רבה ביצירת שותפות בין לומדי התורה לבין אנשי הצבא באופן שקבוצות לומדים "תאמצנה" יחידות צבאיות, ולומדי התורה יתנו קודם הלימוד שלאנשי הצבא באותן היחידות יהיה חלק בזכויותיהם בלימוד התורה. רצוי מאד שינוסח כתב שותפות מתאים שעותק ממנו ימצא הן אצל הלומדים והן אצל החיילים. והקב"ה ישמור ויציל את חיילינו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם, ידבר שונאינו תחתיהם ויעטרם בכתר ישועה ובעטרת נצחון, ויקוים בהם הכתוב⁶⁰: "כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם".

י"ג. נספח: נוסח מוצע לכתב השותפות

אנו מציעים את הנוסח הבא לכתב השותפות:

זכות התורה היא חרב של ישראל

הגמרא (נדריים ל"ב.) מבארת את הפסוק "וירק את חניכיו" הנאמר באברהם "שהוריקן בתורה", ומפרש הרא"ש: "זרזן בזכות התורה ובשבילה ניצחו במלחמה". אכן, התורה נקראת חרב, שהרי נאמר (תהלים מ"ה): "חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך", ואומרת הגמרא (שבת ס"ג.): "האי בדברי תורה כתיב". כן נאמר בגמרא (סוטה כ"א.) שהתורה "מגנא ומצלא". והנצי"ב כתב ("העמק דבר", בראשית י"ד, י"ד) שזכות התורה היא חרב של ישראל, ובזה הזכות הגין ה' ולחם בשביל אברם. עוד הוסיף שם שככל שהמלחמה כבדה יש להעמיק יותר בהלכה ולשנן את החרב, וכך עשה אברם – הוריק את חניכיו בהלכה עמוקה עד שהיה קשה להם להבין והוריקו פניהם.

והואיל ואמנם בזמן שאנשי הצבא עסוקים בפעילות מבצעית פטורים הם מתלמוד תורה (רש"י מגילה ג' וסנהדרין מ"ד:), ועוד יש להם זכות גדולה בזה שפעילותם מאפשרת לאחרים ללמוד תורה כפי שמצינו בגמרא (ברכות י"ז.) על זכותן הגדולה של הנשים המאפשרות לבעליהן ולבניהן ללמוד תורה. אך מאחר ואין דינה של זכות המסייע ללמוד תורה כשכר על תלמוד תורה ממש ("אגרות משה" חלק יו"ד ד' סימן ל"ז), הרי לימוד תורה בעת הפעילות המבצעית יגביר את זכויות הלוחמים ויסייע להם לנצח במלחמה.

והואיל ובמדרש (בראשית רבה צ"ט) נאמר: "זבולון לחוף ימים ישכון" - הרי זבולון קדם ליששכר שכן מייחסן יששכר זבולון, ולמה כן? אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו. לפיכך קדמו, ועל פי זה כתב הטור (יו"ד רמ"ו): "ומי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן, יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו".

והואיל ורבינו ירוחם כתב (על סמך הגמרא סוטה כ"א.) שהעוסק בתורה, קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון, אבל אחר שעסק כבר ונותן לו חלק בשביל ממון אינו כלום,

⁶⁰ דברים פרק כ' פסוק ד'

לכן קבלנו על עצמנו, אנו תלמידי הכולל/הישיבה, לבוא בתנאי שותפות עם היחידה בציבא ההגנה לישראל, ובעבור שהם בפעילותם מאפשרים לנו ללמוד בהשקט ובבטחה אנו מתנים מראש שיהיה להם חלק בלימוד התורה שלנו.

והקב"ה ישמור ויציל את חיילינו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם, ידבר שונאינו תחתיהם ויעטרם בכתר ישועה ובעטרת נצחון. ויקוים בהם הכתוב (דברים כ', ד'): "כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם".